

ρον : ζητῶν νὰ ἐπιτύχη τοῦ σκοποῦ τῆς ἀγωγῆς ἐπιδρᾷ ἐπὶ τὸ παιδικὸν πνεῦμα συμφώνως πρὸς τὴν φύσιν αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο δὲ ἔργον ἡμῶν ἤδη εἶναι νὰ καθορίσωμεν τὸν τῆς ἀγωγῆς σκοπὸν, νὰ ἐρωτήσωμεν ἄρα : τίνα ποιότητα ἢ τίνα μορφήν πρέπει νὰ προσλάβῃ τὸ παιδικὸν πνεῦμα ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ παιδαγωγοῦ.

Ἄλλ' εἰς τὴν ἐρώτησιν ταύτην δὲν εἶναι δυνατὸν συντόμως νὰπαντήσωμεν. Ἀνάγκη πρὸς τοῦτο νὰ στραφῶμεν πρὸς ἐπιστήμην, περὶ ἣν δὲν εἴμεθα ἀκόμη ἐντριβεῖς, τὴν **Ἠθικὴν**. Αὕτη ὑὰ καταστήσῃ ἡμῖν γνωστὸν τὸν σκοπὸν τῆς Ἀγωγῆς, καὶ διὰ τοῦτο ταύτην πρέπει πρῶτον νὰ γνωρίσωμεν. Διὰ τοῦτο χαρακτηρίζομεν συμφώνως τῷ **Ἐρβάτῳ**, ὅστις πρῶτος ἐστήριξεν ἐπιστημονικῶς, ἤτοι συστηματικῶς τὴν Παιδαγωγικὴν ἐπὶ τῆς Ψυχολογίας καὶ τῆς Ἠθικῆς, τὴν **Ψυχολογίαν**, τὴν **Δογματικὴν** καὶ τὴν **Ἠθικὴν** ὡς **Βοηθητικὰς ἐπιστήμας τῆς Παιδαγωγικῆς** (*). Ὁρθότατα δὲ λέγει ὁ Kern ἐν τῇ γνωστῇ παιδαγωγικῇ αὐτοῦ ὅτι «ἡ Ἠθικὴ ὀρίζει τὸν σκοπὸν τῆς Ἀγωγῆς, θέτουσα τὸ ἰδεῶδες, πρὸς ὃ ἀποπειρᾶται ὁ παιδαγωγὸς νὰ μορφώσῃ τὸν τροφίμου αὐτοῦ. Ἄλλ' ὅσον καὶ ἂν ἐνθουσιᾷ τὸ τοιοῦτον ἰδεῶδες τὸν παιδαγωγὸν ἐν τῇ ἐνεργείᾳ του, δὲν δεικνύει εἰς αὐτὸν καὶ τὸν τρόπον πρὸς πραγματοποίησιν αὐτοῦ. Τοῦτο, ἡ πραγματοποίησις δηλ. τοῦ ἰδεῶδους τούτου, ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς χρησιμοποίησεως τῶν μέσων, ἅτινα πρέπει νὰ εἶναι ἀνάλογα πρὸς τὴν φύσιν τοῦ πνεύματος τοῦ τροφίμου καὶ τοὺς νόμους, καθ' οὓς τελοῦνται τὰ ψυχικὰ φαινόμενα. Τὴν γνῶσιν δὲ τούτων παρέχει εἰς τὸν παιδαγωγὸν ἡ **Ψυχολογία**».

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΗΣ ΗΘΙΚΗΣ

Ὅπως ἐπράξαμεν ἐν τῇ Ψυχολογίᾳ (πρβλ. I τόμον), οὕτω καὶ ἐν τῇ Ἠθικῇ ὑὰ πορισθῶμεν μόνοι, διὰ τῆς ἰδίας ἐργασίας, τὰ σπουδαιότατα ταύτης διδάγματα. Τὴν πρὸς τοῦτο ὕλην παρέχει εἰς ἕκαστον ἡ οἰκεία

(*) Ὁ E. Meumann ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ «Στοιχεῖα πειραματικῆς παιδαγωγικῆς» (σελ. 7) ἀναφερόμενος εἰς τὴν γνώμην τοῦ Ἐρβάρτου, καθ' ἣν βοηθητικαὶ ἐπιστήμαι τῆς παιδαγωγικῆς εἶναι ἡ Ψυχολογία ἐν στενωτέρᾳ ἐννοίᾳ, καὶ ἡ Ἠθικὴ κατηγορεῖ τὴν γνώμην ταύτην ὡς ἐλλιπῆ καὶ πεπλανημένην· κατὰ τὴν γνώμην αὐτοῦ αἱ ἐπιστήμαι αἱ ὑποβοηθοῦσαι τὸ ἔργον τῆς παιδαγωγικῆς διαίρουνται εἰς δύο, εἰς θεμελιώδεις καὶ εἰς βοηθητικὰς· εἰς τὰς πρῶτας ἀνήκουσιν αἱ ἐπιστήμαι ἐκεῖναι διὰ τῶν μεθόδων καὶ τῶν πορισμάτων τῶν ὁποίων πραγματεύεται ἡ παιδαγωγικὴ τὰς θεμελιώδεις ἐννοίας τῆς, εἶναι δ' αὗται 1) ἡ Ψυχολογία, ἰδίᾳ ἡ παιδική, καὶ ἡ παιδολογία, 2) ἡ Ἠθικὴ, 3) ἡ αἰσθητικὴ καὶ ἡ ἐπιστήμη τοῦ πολιτισμοῦ, 4) ἡ Θεολογία καὶ 5) ἡ Λογικὴ· εἰς δὲ τὰς δευτέρας αἱ ἐπιστήμαι ἐκεῖναι πρὸς τῶν ὁποίων ἡ παιδαγωγικὴ παραλαμβάνει ὠρισμένον ὕλικόν διὰ νὰ ἐπεξεργασθῇ τοῦτο κατὰ τὸν ἰδίον αὐτῆς τρόπον· αὗται εἶναι αἱ φυσικαὶ ἢ ἱστορικαὶ ἐπιστήμαι, ἱστορία, γεωγραφία, ζωολογία, βοτανικὴ κτλ. καὶ τὰ μαθηματικὰ (S. M.).

συνείδησις. Ταύτην ἐγνωρίσαμεν ἤδη ὡς τὸν ἐσωτερικὸν δικαστήν, ὅστις τοῦτο μὲν ἐπαινεῖ, ἐκεῖνο δὲ ψέγει, τοῦτο μὲν ἐπιδοκιμάζει, ἐκεῖνο δ' ἀποδοκιμάζει. Γνωστὸν πρὸς ταῦτοις εἶναι εἰς ἡμᾶς πῶς ἡ συνείδησις ἀναπτύσσεται καὶ εἰς τί συνίσταται (πρβλ. I τόμον (*) σελ. 326 κ. ἔξ.) Ἦδη δυνάμεθα ἐπὶ τῇ βίᾳ τῶν κρίσεων τῆς συνειδήσεως ἡμῶν περὶ τοῦ βούλεσθαι καὶ πράττειν τῶν ἀνθρώπων νὰ ἐξαγάγωμεν τὰς σπουδαιότητας ἐννοίας περὶ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ. Ἡ μέθοδος εἶναι ἀπλή. Σαφῶς φανταζόμεθα ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν συμπεριφορὰν τῶν ἀνθρώπων. Ὅλος δ' ἐξ ἑαυτοῦ συμβαίνει, κατ' ἀκολουθίαν τῆς ἠθικῆς γνώσεως, ἣν ἤδη ἔχομεν, καὶ ἣτις ἀποτελεῖ τὴν συνείδησιν, οὗτος μὲν ὁ τρόπος τοῦ πράττειν νὰ ἐρέσκη ἀπολύτως, ἐκεῖνος δὲ νὰ παρέσκη ἀπολύτως. Ἐκεῖνον χαρακτηρίζομεν ἀγαθόν, τοῦτον δὲ κακόν. Διὰ τῆς συγκρίσεως δὲ ἀριθμοῦ τινος ὁμοίων καὶ ἀντιθέτων κρίσεων φθάνομεν εἰς γενικοὺς νόμους καὶ ἐννοίας. Οἱ νόμοι δ' οὗτοι καὶ αἱ ἐννοιαὶ δὲν ἀναφέρονται πλέον εἰς ὀρισμένην τινὰ σχέσιν, ἀλλὰ γενικῶς λέγουσιν ἡμῖν, πῶς οἱ ἄνθρωποι ὀφείλουσι νὰ πράττωσι. Θέτομεν ἄρα **ὑποδείγματα, πρότυπα διὰ τὸ βούλεσθαι καὶ πράττειν** τῶν ἀνθρώπων, ἅτινα καλοῦνται διὰ τοῦτο καὶ **ιδέαι**. Ἔργον ἡμῶν ἄρα εἶναι νὰ ὀρίσωμεν τὰς ἠθικὰς ιδέας καὶ διὰ τούτου τὰ σπουδαιότατα τῆς ἠθικῆς σημεία. Ἀλλὰ πρὸ τούτου πρέπει νὰ φήσωμεν τὴν συνείδησιν ἡμῶν νὰπαντήσῃ εἰς προεισαγωγικὴν τινὰ ἐρώτησιν.

Α'. Η ΒΟΥΛΗΣΙΣ ΩΣ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΗΘΙΚΗΣ ΚΡΙΣΕΩΣ

Ἐν τῷ πρώτῳ τόμῳ (σελ. 324 καὶ ἔφ.) ἐγένετο λόγος τὸ μὲν περὶ κρίσεως βουλήσεων, τὸ δὲ περὶ κρίσεως πράξεων. Ἦδη ἐρωτᾶται, ἐὰν ἐκ τῆς βουλήσεως ἢ ἐκ τῆς πράξεως, ἢ μὴ καὶ ἐξ ἀμφοτέρων ἐξαρτᾶται, ὅταν πρόκειται νὰ ἐκφείσωμεν γνώμην, ἂν ὀρισμένη τις συμπεριφορὰ εἶναι βίβλη ἢ κακή. Παραδείγματά τινά θὰ διδάξωσιν ἡμᾶς τοῦτο.

α) Παραδείγματα.

1. Γίγνεται συνεισφορὰ διὰ τινος ἐκ πυρκαϊῆς καταστραφέντας. Χωρικός τις δίδει 50 δραχμάς, οὐχὶ ὅπως ἀνακουφίσῃ τοὺς ἀτυχήσαντας, ἀλλὰ μόνον ὅπως πρὸ τῶν ἄλλων διαπρέσῃ καὶ ὑπὸ πάντων ἐπαινεθῇ. Ὅ,τι ἄρα οὗτος βούλεται δὲν εἶναι ἡ εὐημερία τῶν ἄλλων, ἀλλὰ μόνον ἡ ἰδία ὀφέλεια. Ἡ βούλησις αὐτοῦ ὑπηρετεῖ τῇ ἰδιοτελείᾳ. Οὐδεὶς τοῦτο γνωρίζων θὰ ἐπαινήσῃ αὐτόν, ἂν καὶ ἡ πράξις κατ' ἑαυτὴν εἶναι ἀγαθὴ. Οὐδενὶ ἄρ' ἀρέσκει ἢ συμπεριφορὰ αὐτοῦ.

2. Πρὸ ἐτῶν ἀνθρώπος τις ἔσχιψε βόμβαν ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Βουλῇ,

(*) Πᾶσαι αἱ παραπομπαὶ γίνονται εἰς τὴν τρίτην ἐκδόσιν (1917) τοῦ πρώτου τόμου τοῦ ἔργου τούτου, τὴν ὑφ' ἡμῶν γενομένην. Σ. Μ.

θέλων τό τε οἰκοδόμημα νάνατρέψη καί πολλοὺς τῶν βουλευτῶν νά φο-
νεύσῃ. Ἡ πρόθεσις αὐτοῦ ἀπέτυχεν· ἀλλ' ὅμως ἡ συνείδησις ἡμῶν ψέ-
γει τὸν τὴν καταστροφὴν ἀποπειραθέντα, ὅπως καὶ ἐὰν ἡ ἀπόπειρα αὐ-
τοῦ ἐπετύγγανεν.

3. Ὁ Ἀθανάσιος Διάκος καταλαμβάνει μετὰ τῶν στρατιωτῶν αὐ-
τοῦ τὴν γέφυραν τῆς Ἀλαμάνας θέλων νά κωλύσῃ τὴν πρόοδον τοῦ
Ἰωάννου Βριώνη, ἀλλ' ἐν τῇ γενομένῃ συμπλοκῇ πίπτει εἰς τὰς χεῖρας τῶν
πολεμίων, διὰ τοῦτο δ' ἀδυνατεῖ νάγάγῃ εἰς πέρας τὸν εὐγενῆ σκοπὸν
αὐτοῦ. Ἡ συνείδησις δ' ὅμως ἡμῶν ἐπαινεῖ τὸν Διάκον τὰ μέ-
γιστα. Ἡ εὐαρέσκεια ἡμῶν καὶ ἡ ἐκτίμησις δὲν θὰ ἦσαν ἀνώτεραι καὶ
ἐὰν ὁ Διάκος ὄντως ἐπετύγγανεν, ὅ,τι ἐπεζήτει.

β') Γενίκευσις.

1. Ἐκ τῶν παραδειγματικῶν τούτων σαφῶς προκύπτει τί κρίνει ἡ συν-
είδησις ἡμῶν. Ἐν τῇ πρώτῃ περιπτώσει ἡ πράξις ἀτόμου τινὸς δὲν
ἔτυχε τῆς προσδοκωμένης ἐπιμήσεως· τὸ άτομον ὄντως εὐηργέτησεν
ἄλλους, ἀλλ' ἡ βούλησις αὐτοῦ ἔτεινε μόνον πρὸς τὴν ἰδίαν ὠφέλειαν,
δὲν ἦτο ἄρ' ἀγαθὴ. Ἐν τῷ δευτέρῳ παραδείγματι ἡ συνείδησις ἡμῶν
ἀπεδοκίμασε τὴν πράξιν· ἀπέτυχεν μὲν ἡ σκοπούμενη πράξις, ἀλλ' ὅμως
ὑπῆρχεν ἡ πρὸς τοῦτο βούλησις. Ὁ Ἀθανάσιος Διάκος τέλος τυγ-
χάνει ἐπαίνου· οὗτος ἐβούλετο τὸ ἀγαθόν, καίτοι ἀπέτυχεν ἐν τῇ ἀπο-
πείρᾳ πρὸς πραγματοποιήσιν αὐτοῦ.

Κατὰ ταῦτα αἱ τῆς συνειδήσεως κρίσεις δὲν ἀναφέρονται εἰς τοῦτο,
ὅπερ ὁ ἄνθρωπος πράττει, ἀλλ' εἰς τοῦτο, ὅπερ σκοπεῖ ἢ βούλεται.
Πάν ὅπερ τελεῖται ἄνευ συνειδήσεως καὶ ἄνευ βουλήσεως ἢ παρὰ
ταύτην (ὅπως π. γ. ὅταν εὐπορὸς τις ῥίπτῃ ζεῦγος ὑποδημάτων ἀχρήστων
δι' αὐτόν, ἅτινα εὐρίσκων παραλαμβάνει ἐπαίτης) δὲν εἶναι οὔτε ἀγα-
θὸν οὔτε κακὸν ἀνεξαρτήτως τοῦ ἐὰν τοῦτο ἀρέσκη ἢ ἀπαρέσκη ἡμῶν.

Ἡ βούλησις ἄρ' εἶναι ἐκεῖνο, ὅπερ ἡ συνείδησις κρίνει καὶ
οὐχὶ ἡ πράξις.

Ἡ συνείδησις ἐρωτᾷ μόνον τί ὁ ἄνθρωπος ἐβούλετο νά πράξῃ.

Ἐὰν οὗτος ἐβούλετο τὸ ἀγαθόν, ἐπαινεῖται· ἐὰν ἐβούλετο τὸ
κακόν, ψέγεται, ἀδιάφορον, ἐὰν ἡ πράξις ἐπέτυχεν ἢ ἀπέτυχεν ἢ ἐὰν
ἐκ τῆς ἀγαθῆς βουλήσεως προέκυψέ τι κατὰ τὸ φαινόμενον κακόν ἢ ἐκ
τῆς κακῆς βουλήσεώς τι κατὰ τὸ φαινόμενον ἀγαθόν.

2. Ἐὰν ἀγαθὴ τις βούλησις δύναται νάγάγῃ εἰς πέρας τὴν σκοπου-
μένην πράξιν, χαρακτηρίζομεν φυσικῶ τῷ λόγῳ καὶ τὴν πράξιν ὡς
ἀγαθὴν· ὡσαύτως διμλοῦμεν περὶ κακῆς πράξεως, ὅταν ἡ κακὴ βού-
λησις προκαλῆ τὴν σκοπούμενην ἐνέργειαν. Πολλάκις δ' ὅμως ἀγαθὴ τις
κατὰ τὸ φαινόμενον πράξις, π. γ. ἐλεημοσύνη, προέρχεται ἀπὸ κακῆς,
ἰδιωτελοῦς διαλέσεως, καὶ τότε ἡ πράξις δὲν ἀναγνωρίζεται ὡς ἀγαθὴ.

᾿Ωρισμένη τις ἄρα προᾶξις οὐδαμῶς εἶναι πάντοτε ὑπὸ πάσας τὰς περιπτώσεις ἀγαθὴ ἢ κακὴ. ᾿Ωρισμένη τις δ' ὁμως βούλησις εἶναι πάντοτε ἀγαθὴ καὶ ἄλλη πάντοτε κακὴ. Διὰ κλασσικῶν λέξεων ἐκφράζει τοῦτο ὁ Κάντιος, ὡς ἐξῆς : «Οὐδὲν ἀπολύτως οὐδαμοῦ τοῦ κόσμου εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ, ὅπερ θὰ ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ἀγαθὸν ἄνευ περιορισμοῦ ἢ μόνον ἢ ἀγαθὴ βούλησις». (*)

Καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἀντιπροσωπεύει τὴν αὐτὴν ἀρχήν, ὅταν λέγῃ : «Ἰκούσατε ὅτι ἐρρέθη τοῖς ἀρχαίοις, Οὐ μνηστέουσιν. Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, ὅτι πᾶς ὁ βλέπων γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς, ἤδη ἐμοίχευσεν αὐτὴν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ».

Ἄφ' οὗ διὰ τῶν ἀνωτέρω ἐγνωρίσαμεν τὸ ἀντικείμενον τῆς ἠθικῆς κρίσεως ἐρχόμεθα νῦν εἰς τὸ κύριον ἡμῶν ζήτημα : πότε χαρακτηρίζει ἢ συνειδήσει τὴν βούλησιν ὡς ἀγαθὴν καὶ πότε ὡς κακὴν ἢ εἰς τί συνίστανται αἱ ἠθικαὶ ἰδέαι.

Β'. ΕΛΑΤΗΡΙΑ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣΕΩΣ ΚΑΙ ΗΘΙΚΗ ΕΚΤΙΜΗΣΙΣ ΑΥΤΩΝ

Πρὶν ἢ δ' ὁμως προβῶμεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν ἠθικῶν ἰδεῶν ἀνάγκη νὰ διασαφήσωμεν ἕτερον ζήτημα σπουδαῖον διὰ τὴν πληρεστέραν κατανόησιν τῶν ἰδεῶν τούτων· τὸ ζήτημα τοῦτο εἶναι τόδε : τίνα εἶναι τὰ ἐλατήρια τὰ καθοδηγοῦντα τὴν βούλησιν καὶ τίς ἢ τῶν ἐλατηρίων τούτων ἠθικὴ ἀξία.

Μεταξὺ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ ὑπάρχει τελεία ἀντίθεσις· ὅ,τι εἶναι κακὸν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι συγχρόνως καὶ ἀγαθόν. Ἐάν τις κλέπτῃ πλούσιόν τινα, ἢ κακῶς αὕτη προᾶξις (ὡς χαρακτηριστικὸν σημεῖον κακῆς βουλήσεως) δὲν καθίσταται ἀγαθὴ διὰ τούτου ὅτι ὁ κλέψας διαρεῖται τὸ κλαπέν εἰς τινα ἔχοντ' ἀνάγκην τούτου. Τὸ γνωστὸν ὅρα ῥητὸν ὅτι ὁ σκοπὸς ἀγιάζει, ἦτοι καθίσταται ἀγαθὴ, τὰ μέσα καὶ ἐὰν ταῦτα κατ' ἑαυτὰ εἶναι κακὰ δὲν εἶναι ὀρθόν. Καίτοι δ' ὁμως ὑπάρχει τελεία ἀντίθεσις μεταξὺ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, δὲν πρέπει νὰ ὑποθέσῃ τις ὅτι παρὰ τῶ ἔχοντι κακὰ χαρακτηριστικὰ σημεῖα ἀνθρώπου οὐδὲν ἀπολύτως ἀγαθὸν ὑπάρχει, διότι ὁ χαρακτήρ ἐκάστου εἶναι τι σύνθετον, δυνάμενον νὰ περιλάβῃ ἐν ἑαυτῷ ἀγαθὰ ἅμα καὶ κακὰ χαρακτηριστικὰ σημεῖα.

Καθόλου εἶπεῖν διακρίνομεν δύο εἶδη ἐλατηρίων καθοριζόντων τὴν βούλησιν τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως δεικνύουσι τὰκόλουθα παραδείγματα. Ὁ Ἰακώβ δίδων τροφήν εἰς τὸν πεινῶντα ἀδελφόν του Ἰσαῦ εἶχε πρὸ ὀ-

(*) Κάντιος ἐν τῷ ἔργῳ Grundlegung zur Metaphysique der Sitten σελ. 10, Ὁμοίον τι λέγει καὶ ὁ Ziller ἐν τῇ Ἠθικῇ (Allgemeine Philosophische Ethik) σελ. 20 «Μόνον τῇ βουλήσει δύναται νὰ ποθεθῇ πραγματικὴ ἀξία καὶ ἀπαξία». (Σ. Μ.)

φθαλμῶν τὴν ὠφέλειαν, ἣν ἐντεῦθεν θὰ ἐπορίζετο κτώμενος δικαιώματα ἐπὶ τῶν πρωτοτοκίων αὐτοῦ, ἐνῶ ὁ ἀγαθὸς Σαμαρεῖτης περιεποιήθη τὸν εἰς ληστὰς περιπεσόντα χωρὶς οὐδόλως νὰ ἔχη πρὸ ὀφθαλμῶν ἀτομικὴν τινα ὠφέλειαν. Ὁ μὲν Ἰακώβ εἶχεν ἐν τῇ κατευθύνσει, ἣν ἔδωκεν εἰς τὴν ἑαυτοῦ βούλησιν ὑλικὸν συμφέρον, ὁ δὲ Σαμαρεῖτης ἐβούλετο καὶ ἔδρα ἄνευ συμφέροντος, ὁ πρῶτος πράττων εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν ἑαυτόν, ὁ δὲ δεύτερος ἔδρα οὐδόλως ἔχων πρὸ ὀφθαλμῶν ἑαυτόν.

Ἐξετάσωμεν πρῶτον τὴν βούλησιν τοῦ προτέρου εἶδους. Ἐν ταύτῃ τίθεται πάντοτε ἡ ἐρώτησις: Ἡ βούλησις ἔχει εὐά εστα ἢ δυσάρεστα, ὠφέλιμα ἢ βλαβερά ἐπακολουθήματα δι' ἐκεῖνον, ἐξ οὗ προέρχεται; Ἡ βούλησις ἄρα δὲν κρίνεται καθ' ἑαυτήν, ἀλλ' ἐν σχέσει πρὸς τοῦτο, ὅπερ τις ἐπιτυγχάνει διὰ ταύτης, δὲν κρίνεται ἀμέσως ἀλλ' ἐμμέσως. Ὅταν βούλησις τις ἐκλέγῃ ἔχουσα πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ εὐάρεστον ἢ τὸ ὠφέλιμον λέγομεν ὅτι ὁ τὴν βούλησιν ταύτην ἔχων ἔπεται τῇ θεωρίᾳ τῆς εὐδαιμονίας. **Εὐδαιμονία δ' ἢ εὐδαιμονισμὸς** εἶναι τὸ πράττειν τινα τὸ ἀγαθόν, ὅπως παράσχῃ εἰς ἑαυτόν συναίσθημά τι εὐαρεστοτήσεως ἢ τὸ ἐπιζητεῖν τινα νὰ ζῇ μετὰ τῶν ἄλλων ἐν ἁρμονίᾳ καὶ ἀγάπῃ, διότι προϋποθέτει ὅτι ἡ ἁρμονία καὶ ἀγάπη αὕτη ὑπόβοθῃ ὠφέλιμος εἰς ἑαυτόν. Ἡ τοιαύτη δ' ὅμως βούλησις οὐδεμίαν ἔχει ἠθικὴν ἀξίαν. Καὶ ἐκεῖνος δ' ὅστις ἀποφεύγει τὸ κακόν, διότι φοβεῖται τὴν ἐκ τοῦ Θεοῦ τιμωρίαν, πράττει δὲ τὸ ἀγαθόν μόνον, διότι ἐλπίζει ὅτι θὰ τύχῃ ἀναλόγου ἀνταμοιβῆς ἐν τῇ μελλούσῃ ζωῇ εὐρίσκεται πολὺ μακρὰν τῆς ἀληθοῦς ἠθικῆς. Ἠθικὸς ὄντως εἶναι ἐκεῖνος, ὅστις πράττει τὸ ἀγαθόν χάριν αὐτοῦ τοῦ ἀγαθοῦ, ἀποφεύγει δὲ τὸ κακόν οὐχὶ ἐξ ἄλλων ἐλατηρίων ἢ δευτερευουσῶν σκέψεων, ἀλλὰ μόνον, διότι εἶναι κακόν. Ὁ Εὐδαιμονισμὸς μεταπίπτει εὐκόλως εἰς τὸν **ἐγωϊσμόν**, ὅπερ συμβαίνει, ὅταν τις πρὸς ἰδίαν ὠφέλειαν βλάπτῃ τοὺς ἄλλους. Ἐπειδὴ δὲ τῷ εὐδαιμονισμῷ συνδέεται ἡ ἐπιθυμία πρὸς τινα **ύλην**, ἣτις ἀποτελεῖ τὸ ἐλατήριον τῆς βουλήσεως, ποιούμεθα λόγον ἐν τῇ ἠθικῇ καὶ περὶ **ύλιστῶν καὶ ύλισμοῦ**. οἱ ὅροι δ' ὅμως οὗτοι καὶ ἡ σημασία αὐτῶν δὲν πρέπει νὰ συγγέωνται πρὸς τὸν ύλισμόν καὶ τοὺς ύλιστάς, περὶ ὧν ἐπονησάμεθα λόγον ἐν τῇ **Ψυχολογίᾳ** ἐν σελ. 47.

Τελείως ἠθικὴν βούλησιν εὐρίσκομεν, καθ' ὅσον τοῦλάχιστον δυνάμεθα νὰ διαγνώσωμεν τὴν βούλησιν ἀπὸ τῆς γενομένης πράξεως, ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν ἀνωτέρω παραδειγμάτων. Ὁ Σαμαρεῖτης δὲν προέβαλεν εἰς ἑαυτόν τὴν ἐρώτησιν, εἰ ἐκ τῆς βουλήσεώς του θὰ προέκυπτεν εἰς αὐτὸν ὠφέλειά τις ἢ εὐαρέσκεια, εἰ ἐκ τῆς ἐπετύγχανέ τι δι' ἑαυτόν, ἀλλ' ἔπραξε τὸ ἀγαθὸν χάριν αὐτοῦ τοῦ ἀγαθοῦ, ἄνευ ἄλλης δευτερευούσης σκέψεως.

Λάβωμεν ἔτι ἐν παραδείγματι ἄνθρωπός τις π. χ. ἀνακαλύπτει μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς του ὅτι οὗτος εἶχε βλάβῃ τινα καὶ ἰκανοποιεῖ

αὐτὸν διὰ τὴν ζημίαν, ἣν προὔξενησεν αὐτῷ ὁ πατήρ του. Τὴν ἱκανοποίησιν ταύτην ἀπαιτεῖ βεβαίως ὁ ἠθικὸς νόμος, ὅπως θὰ ἴδωμεν καὶ κατωτέρω, εἶναι δ' ὅμως αὕτη ἠθικὴ, εἰάν παρέχεται χωρὶς νὰ λαμβάνονται πρὸ ὀφθαλμῶν τὰ τυχὸν ἐπακολουθήματα αὐτῆς (ἔπαινος τῶν ἀνθρώπων κλ.), διότι «*ἠθικὸν δὲν εἶναι ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον εἶναι σύμφωνον ἀπλῶς πρὸς τὸν ἠθικὸν νόμον, ἀλλ' ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον γίνεταί ἀπλῶς καὶ μόνον, διότι ἀπαιτεῖ αὐτὸ ὁ ἠθικὸς νόμος*», ὅπως λέγει ὁ Κάντιος ἐν τῇ κριτικῇ τοῦ καθαρῦ λόγου.

Γ'. ΑΙ ΗΘΙΚΑΙ ΙΔΕΑΙ

Ἡ ἠθικὴ κρίσις ἀναφέρεται εἰς σχέσεις βουλήσεων· ἡ σχέσις δ' ὅμως βουλήσεων περιλαμβάνει τοῦλάχιστον δύο βουλήσεις. Ὅπως δ' ἀπλῆν τινα γραμμὴν, ἢ ἐν μόνον χρῶμα δὲν δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν ἀπὸ καλαισθητικῆς ἐπόψεως (πρβλ. Ψυχολ. ἐν σελ. 300 καὶ ἐφ.), ἀλλὰ μόνον κλείονας γραμμὰς ἢ χρώματα παρ' ἀλληλα εὐρισκόμενα, ἤτοι τὴν σχέσιν, ἐν ἣ εὐρίσκονται πρὸς ἀλλήλας αἱ γραμμαὶ καὶ τὰ χρώματα, οὕτω δὲν κρίνομεν καὶ βούλησιν τινα καθ' ἑαυτήν, ἀλλὰ μόνον ἀναλόγως τῆς σχέσεως, εἰς ἣν αὕτη εὐρίσκεται πρὸς ἄλλην τινὰ βούλησιν. Αἱ δύο βουλήσεις δυνατὸν νὰ ὑπάρχωσι α') ἐν ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ ἀτόμῳ καὶ β') ἐν δυσὶν ἀτόμοις. Ἐν τῇ πρώτῃ τῶν περιπτώσεων τούτων διακρίνομεν πάλιν δύο ἄλλας σχέσεις βουλήσεων, ἤτοι 1) τὴν περίπτωσιν, καθ' ἣν βούλησις τις ὑποτάσσεται ἢ δὲν ὑποτάσσεται πρὸς τὴν ἰδίαν ἠθικὴν γνῶσιν καὶ 2) τὴν περίπτωσιν, καθ' ἣν βούλησις τις ὑποτασσομένη εἰς τὴν ἰδίαν ἠθικὴν γνῶσιν πράττει τὸ ἀγαθὸν παρὰ πάντα τὰ ἐπιπροσθιόντα ἐμποδία ἢ καίπερ ὑποτασσομένη εἰς τὴν ἰδίαν ἠθικὴν γνῶσιν καὶ ἀναγνωρίζουσ' ὅρα τι ὡς ἀγαθὸν δὲν πράττει τοῦτο ἕνεκα τῶν ἐμφανιζομένων ἐμποδίων.

Ἐν δὲ τῇ δευτέρῃ διακρίνομεν τρεῖς σχέσεις βουλήσεων, ἤτοι 1) τὴν περίπτωσιν, καθ' ἣν ἀνθρώπος τις φέρει ἢ δὲν φέρει τὴν βούλησιν του εἰς συμφωνίαν πρὸς τὴν βούλησιν ἄλλων ἄνευ ἰδιοτελείας, 2) τὴν περίπτωσιν, καθ' ἣν βούλησις τις ἔρχεται εἰς ἔριδα πρὸς ἄλλην, διότι καὶ αὕτη ἐπιζητεῖ δι' ἑαυτήν καὶ μόνην τι, ὅπερ καὶ ἡ πρώτη θέλει καὶ 3) τὴν περίπτωσιν, καθ' ἣν ἐξετάζομεν πῶς διατιθέμεθα ἡμεῖς, ὅταν ἀνθρώπος τις εὐεργετήσῃ ἢ βλάβῃ ἄλλον, δὲν ἀνταποδίδεται δ' εἰς αὐτὸν ἀνάλογον ἀγαθὸν ἢ κακόν. Εἰς πάσας ταύτας τὰς περιπτώσεις ἀναφέρονται αἱ ἠθικαὶ ἰδέαι· ἐπειδὴ δ' αἱ περιπτώσεις αὗται εἶναι πέντε τὸν ἀριθμὸν, ἰσάριθμοι θὰ εἶναι καὶ αἱ ἠθικαὶ ἰδέαι, ὡς ἐν τοῖς ἐπομένοις θὰ ἐξετάσωμεν.

Ι. Η ΙΔΕΑ ΤΗΣ ΕΣΩΤΕΡΙΚΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ

α.) Παραδείγματα.

1. Ὁ Σωκράτης καταδικασθεὶς εἰς θάνατον ῥίπτεται εἰς τὴν φυλακὴν, ἕως οὗτου ἔλθῃ ἡ ἡμέρα τῆς ἐκτελέσεως τῆς καταδικαστικῆς ἀποφάσεως· κατὰ τὸν ἐν τῷ μεταξὺ χρόνον οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, καὶ μάλιστα ὁ Κρίτων, ἀποπειρῶνται νὰ πείσωσιν αὐτόν, ὅπως ἀποδράσῃ, οὕτω δὲ σώσῃ τὴν ζωὴν καὶ ζήσῃ τοῦ λοιποῦ ἀνενόγητος μακρὰν τῶν Ἀθηναίων. Ὁ Σωκράτης δ' ὁμοῦ δὲν πείθεται εἰς τοὺς λόγους τούτου, ἀλλὰ προτιμᾷ νὰ μείνῃ καὶ ὑποστῇ τὴν ποινὴν, ἣν ἡ πατρις ἐπέβαλεν εἰς αὐτόν, ἀφοῦ δὲν ἠδυνήθη νὰ πείσῃ ταύτην ἢ τὸ δίκαιον πέφυκεν.

Παρατηροῦμεν ἐνταῦθα, ὅτι ἡ ἠθικὴ τοῦ Σωκράτους γνώσις ἐπιβάλλει αὐτῷ νὰ μείνῃ ἐν τῇ φυλακῇ καὶ νὰ ὑποστῇ τὴν ἐπιβληθεῖσαν αὐτῷ θανατικὴν ποινὴν, ὁ δὲ Σωκράτης ὑπάγει τὴν ἑαυτοῦ βούλησιν ὑπὸ τὴν ἠθικὴν ταύτην γνώσιν, ἥτοι βούλεται καὶ πράττει, ὅ,τι συμφωνεῖ πρὸς τὴν ἑαυτοῦ πεποίθησιν. Δεικνύει ἄρα ἐσωτερικὴν ἐλευθερίαν ἢ εὐσυνειδησίαν, ὅπερ ἀρέσκει ἡμῖν. Εἶναι δὲ μάλιστα ἡ φωνὴ αὕτη τῆς ἠθικῆς γνώσεως οὕτως ἰσχυρὰ παρ' αὐτῷ, ὥστε, ὅπως ὁ ἴδιος λέγει: «ἐν ἐμοὶ αὕτη ἡ ἡχὴ τούτων τῶν λόγων βομβεῖ καὶ ποιεῖ μὴ δύνασθαι τῶν ἄλλων ἀκούειν: ἀλλ' ἴσθη γε, [ὁ Κρίτων] ὅσα γε τὰ νῦν ἐμοὶ δοκοῦντα, ἐὰν λέγῃς, παρὰ ταῦτα μάτην ἔρεῖς».

2. Ὅμοιον συμβαίνει τῷ Ἰωάννῃ Κάντιω, ἐν τῷ γνωστῷ ποιήματι τοῦ Schwaabe. Κατὰ τὴν εἰς τὴν πατρίδα ἐπάνοδον ἐνέπεσεν ὁ Κάντιος εἰς ἐνέδραν ληστῶν· ὑπαίκων οὗτος εἰς τὴν πρόσκλησιν τούτων παραχωρεῖ τὸ πλήρες βαλλάντιον καὶ ἄλλα τινὰ πολύτιμ' ἀντικείμενα, ἅτινα μεθ' ἑαυτοῦ ἔφερεν. «Ἐδοκῆς πάντα; βρυχῶνται περὶ αὐτόν οἱ λησταί· δὲν ἔχεις τι κεκρυμμένον ἐν τοῖς ὑποδήμασιν ἢ τῇ ζώνῃ;»· μεθ' ὅρκου ἀρνεῖται τοῦτο ὁ Κάντιος· ὅτε δὲ μόνος εὐρέθη, ψαύει τὰ ἐνδύματα καὶ εὐρίσκει ἐν αὐτοῖς καλῶς πεφυλαγμένον; ὅ,τι ἐκεῖ εἶχε κρύψει. Εὐάρεστον συναίσθημα καταλαμβάνει αὐτόν· μεθ' ὅλου τοῦ χρυσοῦ αὐτοῦ θὰ ἔλθῃ εἰς τὴν πατρίδα· τῇ βοηθείᾳ τοῦ Θεοῦ θὰ ἠσυχάσῃ ἀπὸ τοῦ τρόμου καὶ μετὰ φίλων καὶ συγγενῶν θὰ διασκεδάσῃ. Ἀλλ' αἰφνης ἴσταται σιωπῶν, διότι ἐν αὐτῷ ἐκραύγαζε γεγονυῖα τῇ φωνῇ τὸ ἱερὸν παράγγελμα: «Μὴ ψεύδου! μὴ ψεύδου! ἐψεύσω, Κάντιε!» Χωρὶς νὰ σκεφθῇ ἐπὶ μακρὸν ἐπιστρέφει εἰς τοὺς ληστὰς, ὁμολογεῖ ὅτι εἶπε ψεῦδος, καὶ δίδει εἰς αὐτοὺς τὸ κεκρυμμένον χρυσίον.

Καὶ ἐνταῦθα εὐρίσκομεν βούλησιν, ἥτις κατευθύνεται κατὰ τὰς ἀπαιτήσεις τῆς συνειδήσεως ἢ κατὰ τὴν ἠθικὴν γνώσιν. Καὶ ὁ Κάντιος ἄρα φαίνεται ἡμῖν εὐσυνήδειτος ἢ ἐσωτερικῶς ἐλεύθερος.

Καὶ αὐτοῦ ἡ βούλησις τυγχάνει τῆς πλήρους εὐαρεσκείας ἡμῶν καὶ χαρακτηρίζεται ὑπὸ τῆς συνειδήσεως ἡμῶν ἀγαθῆ.

3. Ἐτερόν τι παρατηροῦμεν παρὰ τῷ Πλάτῳ· οὗτος δὲν ὑπακούει εἰς τὴν ἐσωτερικὴν διαταγὴν νὰ πολύσῃ τὸν ἀθῶον Ἰησοῦν, ἀλλ' ἀγόμενος ὑπὸ τοῦ φόβου καταδικάζει αὐτόν.

Ἐνταῦθα ἔχομεν περίπτωσιν καθ' ἣν ἡ βούλησις τίθεται εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἰδίαν ἠθικὴν γνώσιν· διότι ὁ Πλάτων ἐκτελεῖ τοῦτο, ὅπερ ἡ συνείδησις αὐτοῦ ὡς κακὸν χαρακτηρίζει.

4. Ὁμοίον τι παρατηρεῖται καὶ ἐν τῇ Μηδεῖα, ἐν τῷ φερωνύμῳ τοῦ Εὐριπίδου δράματι. Ἡ Μηδεῖα ἀποφασίζει νὰ φρονεύσῃ τὰ ἑαυτῆς τέκνα, ὅπως ἐκδικηθῇ τὸν ὑβριστὴν σύζυγον· καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν κάμπτεται ὑπὸ τῶν ὀμιμάτων καὶ τοῦ γέλωτος αὐτῶν καὶ φαίνεται μεταγνοῦσα, ὅπως δηλοῦσιν οἱ λόγοι αὐτῆς :

Αἰαῖ· τί δράσω ; καρδία γὰρ οἴχεται,
γυναῖκες, ὄμια φαιδρὸν ὡς εἶδον τέκνων·
οὐκ ἂν δυναίμην· χαιρέτω βουλευμάτα
τὰ πρόσθεν· ἄξω παῖδας ἐκ γαίας ἐμούς·
τί δεῖ με πατέρα τῶνδε τοῖς τούτων κακοῖς
λυποῦσαν αὐτὴν δις τόσα κτῆσθαι κακὰ ;
οὐ δῆτ' ἔγωγε· χαιρέτω βουλευμάτα.

Ἄλλ' ἐπὶ τέλος ἀποφασίζει νὰ προβῇ εἰς τὴν πράξιν αὐτῆς μὴ ὑπακούουσα εἰς τοῦτο, ὅπερ ἡ ἠθικὴ γνώσις ἐπιβάλλει αὐτῇ, καίτοι ἔχει συνείδησιν τούτου :

χωρεῖτε, χωρεῖτ' οὐκέτ' εἰμὶ προσβλέπειν
οἰά τε παῖδας, ἀλλὰ νικῶμαι κακοῖς.
καὶ μανθάνω μὲν οἷα δρασεῖω κακὰ,
θυμὸς δὲ κρείσσων τῶν ἐμῶν βουλευμάτων,
ὅσπερ μεγίστων αἴτιος κακῶν βροτοῖς.

Ἡ βούλησις τῆς Μηδεῖας ἀντίκειται ἐπίσης πρὸς τὴν ἰδίαν ἠθικὴν γνώσιν. Εὐρίσκομεν ἄρα καὶ παρ' αὐτῇ ἐσωτερικὴν ἀνελευθερίαν ἢ ἀσυνειδησίαν, διὸ τυγχάνει καὶ αὕτη μομφῆς ὑπὸ τῆς ἡμετέρας συνειδήσεως.

β') Γενίκευσις.

1. Τὰ παραδείγματα ταῦτα δεικνύουσιν εἰς ἡμᾶς μίαν ἀρέσκουσαν καὶ μίαν ἀπαρέσκουσαν σχέσιν βουλήσεως. Ἐν ταῖς δυσὶ πρώταις περιπτώσεσι συνεφώνει ἡ βούλησις ἀτόμου τινὸς πρὸς τὴν ἰδίαν ἠθικὴν γνώσιν. Οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι ἐδείκνυσαν ἐσωτερικὴν ἐλευθερίαν ἢ εὐ-

συνειδησίαν, ἢ δὲ βούλησις αὐτῶν ἔτυχε τῆς πλήρους εὐαρεσκείας ἡμῶν. Τοῦναντίον ἢ βούλησις τῶν ἐπομένων ἀνθρώπων διίστατο πρὸς τὴν ἰδίαν ἠθικὴν γνῶσιν· οὗτοι ἦσαν ἐσωτερικῶς ἀνελεύθεροι ἢ ἀσυνειδητοί. Ἡ βούλησις αὐτῶν ἀπήρθεκεν εἰς τὴν ἡμετέραν συνείδησιν. Ἐκ τούτων ἄρα προκύπτει :

Ἡ συμφωνία τῆς βουλήσεως ἀτόμου τινὸς πρὸς τὴν ἰδίαν ἠθικὴν γνῶσιν ἀρέσκει ἡμῖν εἶναι ἠθικῶς ἀγαθὴ. Ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ βουλήσεως καὶ ἠθικῆς γνώσεως ἀτόμου τινὸς ἀπαρέσκει ἡμῖν εἶναι ἠθικῶς ἀπορροιστέα.

2. Ἐπειδὴ ἢ προτέρα τούτων τῶν σχέσεων βουλήσεως ἀρέσκει ἀπολύτως, πρέπει φυσικῶ τῷ λόγῳ ἐν τῷ βίῳ καὶ νὰ πραγματοποιηῆται, ἴτοι ἕκαστος ὀφείλει νὰ βούληται καὶ νὰ πράττῃ κατὰ τὰς ὑποδείξεις τῆς ἐαυτοῦ συνειδήσεως ἢ ἠθικῆς γνώσεως. Διὰ τοῦτο χαρακτηρίζομεν τὴν ῥηθιῶσαν σχέσιν βουλήσεων ὡς ὑπογραμμὸν τῆς βουλήσεως ἢ ὡς ἠθικὴν ἰδέαν καὶ δὴ ὡς τὴν ἰδέαν τῆς ἐσωτερικῆς ἢ ἠθικῆς ἐλευθερίας. Κατὰ ταῦτα δυνάμεθα νὰ ὀρίσωμεν τὴν ἰδέαν ταύτην ὡς ἑξῆς :

Ἡ ἰδέα τῆς ἐσωτερικῆς ἐλευθερίας ἐγκεῖται ἐν τῇ συμφωνίᾳ τῆς βουλήσεως ἀτόμου τινὸς πρὸς τὴν ἰδίαν ἠθικὴν γνῶσιν.

3. Ὅπως δὲ τάνωτέρω παραδείγματα ὑπεδήλωσαν ἤδη, ἢ ἐσωτερικὴ ἐλευθερία καὶ ἢ ἐσωτερικὴ ἀνελευθερία ἐκδηλοῦνται ἐν τῷ βίῳ κατὰ δύο κατευθύνσεις.

Τὴν ἐσωτερικὴν ἐλευθερίαν διαγιγνώσκομεν ἐν τούτῳ, ὅτι ἄτομόν τι τὸ μὲν ἔχεται τοῦ ἀγαθοῦ, ὅσα ἐμπόδια καὶ ἂν πρόκειται νὰ ὑπερνικήσῃ πρὸς τοῦτο, τὸ δ' ἀπέχεται τοῦ κακοῦ, ὑπὸ ὅσονδήποτε ἐλκυστικὴν μορφήν καὶ ἂν τοῦτο παρουσιάζηται. Ὡσαύτως ἢ ἐσωτερικὴ ἀνελευθερία δύναται διὰ τούτου νὰ ἐκδηλωθῇ, ὅτι ἀνθρώπος τις στερεῖται τῆς δυνάμεως νὰ πράξῃ τοῦτο, ὅπερ ἀγαθὸν ἀναγνωρίζει, καὶ πράττει τοῦτο, περὶ οὗ ἀκριβῶς γνωρίζει ὅτι εἶναι κακόν.

4. Ὁ ἄνθρωπος, ὅστις ἐν τῷ βίῳ ἐπιζητεῖ μόνον ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἢ συνείδησις αὐτοῦ ὡς ἐπαινετὸν χαρακτηρίζει, οὐδὲν κακόν, ἀλλὰ μόνον ἀγαθὸν θὰ πράττῃ· τὸν ἄνθρωπον τοῦτον καλοῦμεν ἀγαθόν. Ἡ ἀρετὴ ἄρα εἶναι συγγενὴς τῇ ἐσωτερικῇ ἐλευθερίᾳ. Ἀλλ' ὅμως δὲν χαρακτηρίζομεν ὡς ἀγαθὸν ἐκεῖνον, ὅστις εἰς τινὰς μόνον περιπτώσεις ἔπεται τῇ φωνῇ τῆς συνειδήσεως, ὅστις ἄρα μόνον ἐνίοτε πραγματοποιεῖ ἐφ' ἑαυτοῦ τὴν ἰδέαν τῆς ἐσωτερικῆς ἐλευθερίας, ἀλλὰ μόνον ἐκεῖνον, ὅστις πράττει τοῦτο διαρκῶς καὶ οὐδ' ἅπαξ παρεκκλίνει τῆς ὁδοῦ τοῦ ἀγαθοῦ. Τοῦτο λέγει ὁ Ἑρβαρτος ὡς ἑξῆς : « Ἀρετὴ εἶναι ἢ ἐν τινὶ ἀτόμῳ εἰς σταθερὰν πραγματικότητα προαχθεῖσα ἰδέα τῆς ἐσωτερικῆς ἐλευθερίας ». Ἀλλ' ἐν τῇ πραγματικότητι οὐδεὶς ὑπάρχει ὁ τούτου ἐπιτυχάνων, οὐδεὶς ἄρα δύναται νὰ εἶναι ἀγαθὸς ὑπὸ τὴν ἀληθῆ τῆς λέξεως σημασίαν. Τοῦτο δ' ἐννοεῖ καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰη-

σοῦς Χριστός, ὅστις εἰς ἐκεῖνον, ὅστις εἶπεν αὐτῷ : « Διδάσκαλε ἀγαθέ, τί ἀγαθόν ποιήσω, ἵνα ἔχω ζωὴν αἰώνιον ; » ἀπήντησε : « Ἴί μὲ λέγεις ἀγαθόν ; οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰμὴ εἰς ὁ Θεός ». Ἄλλ' ἕκαστος πρέπει τοῦλάχιστον σοβαρῶς νὰ ποπειρᾶται νὰ προσεγγίξῃ, πάντοτε περισσύτερον, τῷ ὑψηλῷ τούτῳ σκοπῷ. Τὸν ἀνθροπον, ὅστις σταθερῶς πράττει τοῦτο, χαρακτηρίζομεν ὡς ἠθικόν. Ἡθικότης κατὰ ταῦτα εἶναι ἡ σοβαρὰ τάσις πρὸς τὴν ἀρετὴν. Ἐν τῇ τάσει δὲ ταύτῃ φυσικῶς ὑπάρχουσι διάφοροι βαθμίδες. Οὗτος ἐπιτυγχάνει περισσότερον καὶ ἐκεῖνος ὀλιγότερον. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ τυγχάνει ὁ μὲν μεγαλυτέρας ὁ δὲ μικροτέρας ἐπιδοκιμασίας καὶ ἐκτιμήσεως.

2. Η ΙΔΕΑ ΤΗΣ ΤΕΛΕΙΟΤΗΤΟΣ

α'.) Παραδείγματα.

1. Ἴσχυς τῆς βουλήσεως.

Ἡ συνείδησις ἡμῶν περαιτέρω ἐξετάζει καὶ κρίνει καὶ τὸ μέγεθος τῆς βουλήσεως. Τοῦτο δείκνυται ἡμῖν ἐν τῇ Ἀντιγόνη καὶ τῇ Ἰσμήνη, ἐν τῷ γνωστῷ τοῦ Σοφοκλέους δράματι. Ἀμφότεραι αἱ ἀδελφαὶ συμφωνοῦσιν εἰς τοῦτο, ὅτι εἶναι ὀρθόν νὰ ταφῇ ὁ νεκρὸς τοῦ Πολυνείκου, ὅπως μὴ ἡ ψυχὴ αὐτοῦ περιπλανᾶται καὶ κατατρυχῆται ἐν τῷ κόσμῳ. Ἄλλ' ἡ μὲν Ἰσμήνη πτοεῖται ἀναλογιζομένη τὸ μὲν τὸ οἰκερὸν πάντων τῶν οἰκείων, πατρός, μητρός, ἀδελφῶν τέλος, τὸ δὲ τὴν δεινὴν ταῦ Κρέοντος διαταγὴν, καὶ ἀφίσταται τῆς ταφῆς τοῦ ἀδελφοῦ, ἐνῶ ἡ Ἀντιγόνη παρὰ πᾶσαν ἀπαγόρευσιν, παρὰ πᾶσαν ἀπειλὴν προβαίνει εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τούτου, ὅπερ καθῆκον ἑαυτῆς νομίζει.

Ἡ Ἰσμήνη ἄρα δὲν ἔχει τὴν τόλμην νὰ νηλάβῃ ἀγῶνα μετ' ἐμποδίων. Ἡ Ἀντιγόνη τοῦναντίον ἀποτολμᾷ τὸ δυσχερὲς ἔργον καὶ ἄγει τοῦτο εἰς πέρας· διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἡ βούλησις αὐτῆς φαίνεται ἡμῖν μεγάλη, ἐνῶ ἡ τῆς Ἰσμήνης μικρά. Ἐπειδὴ δὲ τὸ μέγεθος τῆς βουλήσεως τῆς Ἀντιγόνης ἐκδηλοῦται ἐν τῇ ὑπερνικήσει μεγάλων ἐμποδίων χαρακτηρίζομεν τὴν βούλησιν ταύτην εἰδικότερον ὡς ἰσχυρὰν βούλησιν, ἐνῶ τὴν μικρότητα τῆς βουλήσεως τῆς Ἰσμήνης χαρακτηρίζομεν ὡς ἀσθενεῖαν βουλήσεως. Ἡ βούλησις τῆς Ἀντιγόνης ἀρέσκει, ἐνῶ τοῦναντίον ἡ τῆς Ἰσμήνης ἀπαρέσκει ἡμῖν.

2. Τελείως ἡ αὐτὴ σχέσις παρατηρεῖται καὶ ἐν τῇ Ἠλέκτρα τοῦ Σοφοκλέους μεταξὺ τῶν δύο ἀδελφῶν Ἠλέκτρας καὶ Χρυσοθέμιδος.

3. Ἀνάλογόν τι πρὸς τὴν Ἀντιγόνην, καὶ τὴν Ἠλέκτραν ἐμφανίζεται ἡμῖν παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ Παύλῳ· παρὰ τούτῳ δὲν παρατηρεῖται μόνον συμφωνία βουλήσεως πρὸς τὴν ἠθικὴν γνῶσιν, ὅτι πρέπει τὸ Εὐαγγέλιον νὰ κηρυχθῇ εἰς τοὺς εἰδωλολάτρας, ἀλλὰ προσετι καὶ ἰσχυ-

ροτάτη και οὐδέποτε χαλαρομένη ἢ ἀποκάμνουσα βούλησις. Οὗτος πανταχοῦ εὐρίσκεται ἐν πορείᾳ, ἔχει μίαν μόνην σκέψιν, ὅτι ὁ λόγος τοῦ Σωτῆρος πρέπει πάντοτ' εὐρύτερον νὰ διαδίδηται χωρὶς νὰ πτοῖται οὔτε ὑπὸ τῆς πενίας, οὔτε ὑπὸ τῶν διωγμῶν καὶ τῶν πιέσεων. Ἀναρριχᾶται εἰς τὰς γιονοσκεπεῖς τοῦ Ταύρου κορυφᾶς καὶ ἐκεῖθεν σπεύδει εἰς τὰς κοιλάδας τῆς Λυκαονίας· προχωρεῖ μέχρι τοῦ Αἰγαίου πελάγους, ὅπου ἐμφανίζεται αὐτῷ κατ' ὄναρ Μακεδῶν ἀνὴρ φωνάζων : « Ἐλθέ, βοήθησον ἡμῖν ! » Ἐρχεται εἰς Κόρινθον, ἀπόθεν ἀποπλέουσι πλοῖα εἰς Ῥώμην, καὶ πάραυτ' ἐπιστέλλει τοῖς Ῥωμαίοις « ὡς ἀδιαλείπτως μνησίαν ποιεῖται αὐτῶν, πάντοτ' ἐπὶ τῶν προσευχῶν αὐτοῦ δεόμενος εἶπὼς ἤδη ποτὲ εὐδομηθήσεται ἐν τῷ θελήματι τοῦ Θεοῦ ἔλθειν πρὸς αὐτούς ». Ἡέρα τῆς θαλάσσης φωνάζουσιν αὐτῷ « ἔλθέ », καὶ κατὰ τὰς ἄρας τῆς μανώσεως σκέπτεται μόνον ἐκείνους, οἵτινες οὐδὲν περὶ τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ ἤκουσαν.

Τοῦναντίον ὁ Ῥουβὴν. Ἀναγνωρίζει μὲν οὗτος ὅτι δὲν εἶναι ὀρθὸν τοῦτο, τὸ ὁποῖον οἱ ἀδελφοί του ἐπιθυμοῦσι, νὰ φρονεύσωσι δηλ. τὸν Ἰωσήφ, καὶ οὕτω πράττει κατὰ τὴν ἰδέαν τῆς ἔσωτερικῆς ἐλευθερίας, ἀλλὰ δὲν ἔχει τὸ θάρρος φανερώς νᾶντιστῆ κατ' αὐτῶν, διότι πτοεῖται πρὸ τῆς ὀργῆς καὶ τοῦ μίσους, ὅπερ δεικνύουσιν οὗτοι πρὸς τὸν ὑπὸ τοῦ πατρὸς πλεῖστον ἀγαπώμενον ἀδελφόν.

Καὶ ἐνταῦθα πάλιν παρατηροῦμεν, ὅτι ὁ μὲν Παῦλος ἀποφασίζει νὰ ἐκτελέσῃ καὶ ἐκτελεῖ τοῦτο, ὅπερ ἡ ἠθικὴ γνῶσις ἐπιβάλλει αὐτῷ παρ' ὅλα τὰ ἐπιπροσθιοῦντα ἐμπόδια, τοῦναντίον δ' ὁ Ῥουβὴν, ἂν καὶ ἀναγνωρίζει ὡς ὀρθὸν τοῦτο, ὅπερ ἡ ἠθικὴ γνῶσις ἐπιβάλλει αὐτῷ, πτοεῖται πρὸ τῶν παρουσιαζομένων ἐμποδίων καὶ δὲν προσβαίνει φανερώς εἰς ἐκτέλεσιν τούτου. Διὰ ταῦτα τὴν μὲν βούλησιν τοῦ Παύλου χαρακτηρίζομεν ὡς *ισχυράν*, τὴν δὲ τοῦ Ῥουβὴν ὡς *ἀσθενῆ*. **Ἡ βούλησις τοῦ Παύλου ἀρέσκει, ἡ δὲ τοῦ Ῥουβὴν ἀπαρέσκει.**

4. Ἐκ δύο μαθητῶν ὁ ἕτερος ἐργάζεται κατ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ ἔτους ἀκαταπονήτως, ὁ δ' ἕτερος τοῦναντίον μόνον ἀναγκαζόμενος ἐκτελεῖ τὸ ἑαυτοῦ καθήκον· ἐπὶ μίαν καὶ δύο ἡμέρας συντόμως ἐργάζεται, ἀλλὰ μετὰ ταῦτα καταπονεῖται ἐκ τῆς ἐργασίας καὶ ἐπιδίδεται εἰς διασκεδάσεις. Κατὰ ταῦτα ἐκεῖνος δεικνύει *καρτερίαν* καὶ *ἐπιμονήν*, δι' ὃ καὶ ἡ βούλησις αὐτοῦ φαίνεται ἡμῖν *ισχυροτέρα*, ἤτοι *μείζων*, καὶ *ἀρέσκει περισσότερο* τῆς τοῦ δευτέρου, ὅστις *στερεῖται καρτερίας* καὶ *ἐπιμονῆς*.

Ἐκ τῶν παραδειγμάτων τούτων συνάγεται, ὅτι τὸ μέγεθος τῆς βουλίσσεως ὁρίζομεν ἀναλόγως *τῶν ἐμποδίων*, ἅτιν' αὕτη ὑπερπηδᾷ, καὶ τοῦ *χρόνου*, κατ' ὃν δρᾷ. Ἔχομεν δ' ὅμως καὶ ἕτερον μέτρον.

2. Πολυμέρεια τῆς βουλήσεως.

Ὁ Ὅμηρος παρουσιάζει ἡμῖν ἐν τοῖς ποιήμασιν αὐτοῦ τὴν βασιλέα τῆς Ἰθάκης Ὀδυσσεύα ὡς ἄριστον βασιλέα, πολεμιστὴν, παλαιστήν, δρομέα, ναυπηγόν, δισκοβόλον καὶ δεινὸν τοξότην. Κατὰ ταῦτ' ἔρα ὁ Ὀδυσσεὺς ἀναπτύσσει πολυμερῆ ἐνέργειαν, εἰς τὴν ὁποίαν ὡς βάσις ὑπόκειται πάντως πολυμερῆς βούλησις.

Ὅλος διάφορον παρατηρεῖται παρὰ τισι τῶν τῆς σήμερον γεωργῶν. Οὗτοι γνωρίζουσι καὶ ἐκτελοῦσι τὰς συνήθεις γεωργικὰς ἐργασίας· προκειμένου δ' ὁμῶς νὰ διορθώσωσι τι ἐν τινι τῶν ἐργαλείων αὐτῶν, ἢ νὰ ἐπισκευάσωσιν οἰονδήποτε οἰκοδόμημα ἀποστέλλονται εἰς ἄλλον ἀντὶ τοῦ ἴδιοι νὰναλάβωσι τὴν ἐπισκευὴν ταύτην. Πόσον μονομερὲς ἐμφανίζεται ἡμῖν τὸ βούλεσθαι καὶ πράττειν αὐτῶν ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν Ὀδυσσεύα !

Τὴν μονομέρειαν ταύτην ἐκλαμβάνομεν ὡς σημεῖον μικρᾶς, τοῦναντίον δὲ τὴν πολυμέρειαν τοῦ Ὀδυσσεύος ὡς σημεῖον μεγάλης βουλήσεως. Ἡ μονομερῆς βούλησις τοιούτων γεωργῶν ἀπαρέσκει, τοῦναντίον ἡ πολυμερῆς τοῦ Ὀδυσσεύος ἀρέσκει ἡμῖν.

Ὡς νέον ἔρα μέτρον διὰ τὸ μέγεθος τῆς βουλήσεως εὔρομεν τὸν ἀριθμὸν τῶν εἰδῶν τῆς ἐνασχολήσεως, ἐφ' ὧν αὕτη ἐπιδραῖ. Τρίτον εὖ δὲ δείξωσιν ἡμῖν ἐν τοῖς κατωτέρω παραδείγματά τινα.

3. Σκοπιμότης τῆς βουλήσεως.

1. Ὁ Διδάσκαλος Α διευθύνει σχολεῖον, καταβάλλων πρὸς τοῦτο πολλοὺς κόπους. Προσέτι δὲ προσπαθεῖ νὰ μορφώσῃ ἑαυτὸν τελειότερον εἰς πολλοὺς κύκλους γνώσεων. Μελετᾷ ἐπιμελῶς παιδαγωγικὰ καὶ ἄλλα εἰδικὰ ἐπιστημονικὰ περιοδικὰ καὶ ἔργα, μανθάνει συγχρόνως στενογραφίαν, Ἀγγλικά, Ἑσπεραντο, ἀναλαμβάνει διαλέξεις εἰς πολιτικοὺς συλλόγους κλ. Προδίδει ἔρα μεγάλην πολυμέρειαν, καὶ μέλιτ' εἰς τοιοῦτον βαθμόν, ὥστ' οὐδαμοῦ δύναται νὰ προκίψῃ τελειόν τι. Οὗτος διασπαθᾷ τὰς ἑαυτοῦ δυνάμεις· ἡ βούλησις αὐτοῦ στερεῖται σκοπιμότητος, καὶ διὰ τοῦτο οὗτος ἀπὸ τῆς ἐπόψεως ταύτης φαίνεται ἡμῖν μικρός, δι' ὃ καὶ ἀπαρέσκει ἡμῖν.

Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ διὰ τὸν Διδάσκαλον Β. Οὗτος δὲν ἀσχολεῖται μὲν εἰς ποικίλα ἐπιστημονικὰ ζητήματα, ἀλλ' εἶναι κατέφορτος ἀξιωματῶν. Εἶναι Διδάσκαλος καὶ συγχρόνως διευθυντὴς θιάσου θεατρικοῦ, πρόεδρος μουσικοῦ τινος σωματείου, σύμβουλος ἐν ἄλλῳ τινὶ συλλόγῳ, ἐπίτροπος ἐν τινὶ ναῶ, ψάλτης κ.λ. Διὰ τοῦτο οὐδαμοῦ δύναται νὰ παράσχῃ ἱκανοποιητικόν τι καὶ πᾶς τις ψεῖγει τὴν τοιαύτην ἀσκοπὸν πολυμέρειαν αὐτοῦ.

2. Ἄλλο συμβαίνει παρὰ τῷ Διδασκάλῳ Γ. Οὗτος ὡς κυρίαν ἑνασχόλησιν ἔχει τὴν διαπαιδαγώγησιν τῶν εἰς αὐτὸν ἐμπειπιστευμένων νέων, εἰς τοῦτο δὲ πρὸ παντὸς ἀφιεροῖ τὰς ἑαυτοῦ δυνάμεις. Ὅ,τι δὲ παρὰ τοῦτο πράττει εὐρίσκεται εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ κυρίου τούτου ἔργου. Σπουδάζει παιδαγωγικὰ καὶ εἰδικὰ ἐπιστημονικὰ βιβλία, καταρτίζει φυσιογνωστικὰς συλλογὰς, ἐπισκέπτεται συνέδρια καὶ συλλόγους, ὅπου γίνονται παιδαγωγικαὶ διαλέξεις κ.τ.ἄμ. Κατὰ τὴν ἑσπέραν διευθύνει τὰς παιδαγωγικὰς ἑσπερίδας (*) καὶ μουσικόν τινα σύλλογον καὶ κατὰ τὰς Κυριακὰς προΐσταται τοῦ μουσικοῦ χοροῦ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ χωρίου.

Τὸ βούλεσθαι λοιπὸν καὶ πράττειν καὶ τούτου δεικνύει μεγάλη πολυμέρειαν, ἀλλὰ πολυμέρειαν τελείως διαφέρουσαν τῆς τῶν δύο προηγουμένων Διδασκάλων. Πᾶν, ὅπερ οὗτος πράττει, συντελεῖ εἰς τὸ νὰ ἐξυψώσῃ καὶ ἐνισχύσῃ τὴν δρᾶσιν αὐτοῦ καὶ ὡς Διδασκάλου καὶ ὡς Παιδαγωγοῦ, οὕτω δὲ δύναται νὰ παρέχῃ ἐν τῷ κυρίῳ ἔργῳ αὐτοῦ πάντοτε τελειότερόν τι καὶ σκοπιμώτερον. Ἡ βούλησις αὐτοῦ εἶναι σκόπιμος, ἐνῶ ἡ τῶν δύο ἄλλων συγκεχυμένη καὶ διεσκορπισμένη, διότι οὗτοι ἀσχολοῦνται περὶ τοιαῦτα πράγματα, ἅτιν' εἰς οὐδεμίαν ἑσωτερικὴν σχέσιν πρὸς ἄλληλα εὐρίσκονται. Ἡ σκόπιμος βούλησις τοῦ Διδασκάλου Γ φαίνεται ἡμῖν μείζων καὶ μᾶλλον ἐπαινετὴ τῆς συγκεχυμένης καὶ ἀσκοποῦ βουλήσεως τῶν Διδασκάλων Α. καὶ Β.

β'.) Γενίκευσις.

1. Καὶ εἰς τὰς τρεῖς τῶν ἀνωτέρω παραδειγμάτων τάξεις εὕρομεν μεγάλην καὶ μικρὰν βούλησιν.

Καὶ ἐν μὲν τῇ πρώτῃ ὠρίσαμεν τὸ μέγεθος τῆς βουλήσεως ἔχοντες πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν συμπεριφορὰν αὐτῆς ὡς πρὸς τὰ παρουσιαζόμενα ἐμπόδια καὶ τὴν διάρκειαν αὐτῆς. Ἐχαρακτηρίσαμεν δ' ἐκείνην τὴν βούλησιν ὡς μεγαλυτέραν καὶ μᾶλλον ἡμῖν ἀρέσκουσαν, ἥτις πλείον' ἐμπόδια ὑπερεπήδα ἢ περισσότερον διήρκει.

Ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ τὸ μέγεθος τῆς βουλήσεως ἐξηγητήθη ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν εἰδῶν τῆς ἑνασχολήσεως. Ἐφάνη δ' ἡμῖν ἐκείνη ἡ βούλησις μεγαλυτέρα καὶ μᾶλλον ἐπαινετὴ, ἥτις περὶ πλείον' ἠσχολεῖτο.

(*) Παιδαγωγικαὶ ἑσπερίδες ἢ ἑσπερίδες τῶν γονέων (Elternabend) καλοῦνται αἱ κατὰ τὰς ἑσπερινὰς ὥρας γιγνόμεναι ἐν τῷ σχολείῳ συνεδρία τῶν γονέων τῶν μαθητῶν τῇ προσκλήσει καὶ ὑπὸ τῶν διευθυνσιν τοῦ προϊσταμένου τοῦ σχολείου ἢ τοῦ διδασκάλου μιᾶς τάξεως, καθ' ἃς συζητοῦνται ζητήματ' ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἀγωγὴν καὶ ἐπιμέλειαν τῶν μαθητῶν καὶ δίδονται ὁδηγαὶ περὶ τοῦ ἔργου, ὅπερ ἔχουσι νὰ ἐπιτελώσιν αἱ γονεῖς, ὅπως ὑποβοηθῶσι τὸ ἔργον τῶν διδασκάλων (Σ. Μ.)

Ἡ τελευταία τέλος σειρά τῶν παραδειγμάτων ἔδειξεν ἡμῖν, ὅτι πλὴν τοῦ ἀριθμοῦ καὶ ἡ πρὸς ἀλλήλας σχέσις τῶν σφαιρῶν τῆς ἐνεργείας καὶ δράσεως ἔχει μεγάλην σπουδαιότητα. Τότε μόνον ἠδυνήθημεν νὰ χαρακτηρίσωμεν βούλησιν τινα ὡς μεγάλην καὶ ἀρέσκουσαν ἡμῖν, ὅτε εἶδομεν ὅτι αὕτη ἐξεδηλοῦτο κυρίως ἐν τῇ ἐνασχολήσει περὶ ἐν καὶ μόνον, πᾶσα δ' ἄλλη ἐνασχόλησις εὗρίσκετο εἰς στενωπάτην σχέσιν πρὸς τὸ κύριον ἔργον, ὕπερ ὑπεβοήθει καὶ προῆγεν. Ἐντεῦθεν προκύπτει ὅτι

Τὸ μέγεθος τῆς βουλήσεως ἐκδηλοῦται κατὰ τρεῖς κυρίας κατευθύνσεις :

1. Τὴν ὑπερνίκησιν μεγάλων ἐμποδίων καὶ τὴν μακρὰν διάρκειαν.

2. Τὴν ἐνασχόλησιν περὶ πολλά.

3. Κατὰ τοῦτο, ὅτι τὰ πολλὰ ταῦτα εἶναι συγγενῆ πρὸς ἀλλήλα, μεταξὺ δὲ τούτων εὗρίσκεται κύριόν τι ἔργον, εἰς τὸ ὁποῖον ὑπηρετεῖ ἢ εἰς τὰ λοιπὰ ἐνασχόλησις.

Τὴν πρώτην πλευρὰν τῆς μεγάλης βουλήσεως καλοῦμεν ἰσχὺν ἢ ἐντασιν αἰπῆς, τὴν δευτέραν πολυμέρειαν ἢ ἔκτασιν, καὶ τὴν τρίτην σκοπιμότητα ἢ συγκέντρωσιν.

Πρὸς καθορισμὸν τοῦ μεγέθους βουλήσεώς τινος ἐν ἑκάστη τῶν τριῶν τούτων κατευθύνσεων συνεκρίναμεν πάντοτ' ἐν τοῖς ἀνωτέρω παραδείγμασι τὴν βούλησιν ταύτην πρὸς ἄλλην· οὕτω π. χ. τὴν βούλησιν τῆς Ἀντιγόνης συνεκρίναμεν πρὸς τὴν τῆς Ἰσμήνης, τὴν τῆς Ἠλέκτρας πρὸς τὴν τῆς Χρυσοθέμιδος κ.λ. κ.λ. Οὕτω δὲ πρέπει πάντοτε νὰ πράττωμεν, εἰάν θέλωμεν νὰ φθάσωμεν εἰς ὀρθόν τι συμπέρασμα καὶ εἰς ἀσφαλῆ κρίσιν. Ἄλλως θὰ ἦτο δυνατόν εἰς τοῦτον μὲν ἐμπόδιόν τι μέγα νὰ φανῆ καὶ διὰ τοῦτο ἡ βούλησις ἢ τοῦτο ὑπερπηδήσασα ἰσχυρά, εἰς ἐκεῖνον δὲ τοῖναντίον τὸ αὐτὸ ἐμπέδιον μικρόν, καὶ διὰ τοῦτο ἡ αὐτὴ βούλησις ἀσθενής. Ὅταν δ' ὅμως ἐκ παραλλήλου ἐξετάζωμεν δύο βουλήσεις, αἱ τιαυταὶ ἀντιφάσεις τελείως ἀποκλείονται. Διὰ τοῦτο πάντοτ' ἰσχύει, ὅτι :

Ἐκ δύο βουλήσεων :

α') Ἰσχυροτέρα ἢ ἐντονωτέρα, εἶναι ἐκείνη, ἣτις πλείον' ἐμπόδια ὑπερπηδᾷ καὶ μακρότερον χρόνον διαρκεῖ.

β') Πολυμερεστέρα ἢ ἐκτενεστέρα εἶναι ἐκείνη, ἣτις περὶ πλείον' ἀσχολεῖται, καὶ

γ') Σκοπιμωτέρα ἢ μᾶλλον συγκεντρωτικὴ εἶναι ἐκείνη, πᾶρ' ἣ πᾶσα ἐνέργεια πλείοτερον προσαρμόζεται τῇ κυρίᾳ ἐνασχολήσει, ἢν οὕτω βελτιοῖ καὶ προάγει.

2. Κατὰ τὰνωτέρω εἶναι νῦν δυνατόν εὐκόλως νὰ παρασταθῇ καὶ ἡ ἠθικὴ κρίσις περὶ τοῦ μεγέθους τῆς βουλήσεως.

Ἐκ δύο βουλήσεων ἀρέσκει ἡ ἐντονωτέρα, ἡ ἐκτενεστέρα, ἡ σκοπιμωτέρα· ἀπαρέσκει δ' ἡ ἀσθενεστέρα, ἡ μονομερεστέρα καὶ ἡ ὀλιγώτερον σκοπιμος.

Καὶ συντομώτερον: ἡ μείζων βούλησις ἀρέσκει, ἡ δ' ἐλάσσων ἀπαρέσκει.

Ἐν τῇ γλώσση τοῦ καθ' ἡμέραν βίου δυνάμεθα τοῦτο καὶ ὡς ἐξῆς νὰ δηλώσωμεν :

Ἀρέσκουσιν ἡμῖν ἡ τόλμη, ἡ ἀποφασιστικότης, ἡ γενναιότης, ἡ ἐπιμονή, ἡ καρτερία, ἡ εὐστάθεια, πρὸς δ' ἡ πολυμέρεια καὶ τέλος ἡ σκοπιμότης.

Τοῦναντίον δ' ἀπαρέσκουσιν ἡμῖν ἡ δειλία, ἡ μικροψυχία, τὸ ἀναποφάσιστον, ἡ ἀστάθεια, ὡσαύτως δ' ἡ μονομέρεια, τὸ συγκεχυμένον καὶ τὸ ἄσκοπον.

3. Κατὰ ταῦτα ἕκαστος πρέπει νὰ ἐπιδιώκῃ νὰποκτήσῃ ἐντονωτέραν, πολυμερεστέραν, σκοπιμωτέραν, ἐν συντόμῳ, μείζονα βούλησιν. Ὁ ἀνώτατος δὲ βαθμὸς τοῦ μεγέθους τῆς βουλήσεως καὶ κατὰ τὰς τρεῖς ταύτας κατευθύνσεις ἀποτελεῖ τὸ περιεχόμενον νέας ἠθικῆς ἰδέας, τῆς ἰδέας τῆς τελειότητος, ἣν δυνάμεθα, κατὰ τὰνωτέρω, νὰ ὀρίσωμεν ὡς ἐξῆς :

Ἡ ἰδέα τῆς τελειότητος ἐγκεῖται ἐν τῷ ὑπάτω βαθμῷ τῆς ἐντάσεως, τῆς ἐκτάσεως καὶ τῆς συγκεντρώσεως τῆς βουλήσεως.

4. Πρὸς ἀποφυγὴν παρεξηγήσεων πρέπει ἐν ἐτι ἰδίᾳ νὰ τονισθῇ. Ἡ μεγάλη βούλησις καθ' ἑαυτὴν ἐξεταζομένη ἀρέσκει βεβαίως πάντοτε, ἀδιάφορον, εἴαν αὕτη κατευθύνηται εἰς ἀγαθόν τι ἢ εἰς κακόν. Ἄλλως δ' ὅμως ἔχει τὸ πρᾶγμα, ὅταν δὲν λαμβάνωμεν πρὸ ὀφθαλμῶν μόνον τὸ μέγεθος τῆς βουλήσεως ἀλλὰ τὴν ὅλην ἠθικὴν ἀξίαν ἢ ἀπαξίαν ἀτόμου τινός.

Ἡ Κλυταιμήστρα φρονεῖ τὸν Ἀγαμέμνονα. Κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ φόνου πρέπει νὰ ὑπερπηδήσῃ μεγάλα ἐμπόδια, ὅπερ διὰ τῆς πανουργίας αὐτῆς κατορθοῖ. Ἡ πράξις καθίσταται δυνατὴ μόνον διὰ τῆς ἰσχυρᾶς καὶ σκοπίμου βουλήσεως αὐτῆς. Ἐάν ἡ βούλησις τῆς Κλυταιμήστρας ἦτο ἐλάσσων, οὐδὲ τὴν ἀπόφασιν θὰ ἐλάμβανε νὰ φρονεῖσῃ τὸν σύζυγον, πολλῶ δ' ἦπτον θὰ ἐπετύγγανεν ἐν τῇ ἐκτελέσει τῆς πράξεως. Ἡ μεγάλη βούλησις αὐτῆς ἄρα καθίστησιν αὐτὴν δολοφόνον καὶ ἐπαυξάνει οὕτω τὴν ἠθικὴν αὐτῆς ἀπαξίαν. Ὅμοιον τι παρατηρεῖται εἰς τὸν Ἀλκιβιάδην, τὴν Μήδειαν κ.λ. Ὁ Σωκράτης τοῦναντίον, ἡ Ἀντιγόνη, ὁ Παῦλος θέτουσι τὴν τόλμην καὶ ἀποφασιστικότητ' αὐτῶν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ ἀγαθοῦ, ὁ μὲν ὑπείκων τοῖς νόμοις τῆς πατρίδος, ἡ δ' ὑποτασσομένη εἰς τὰ ἄγραπτα καὶ σφαλῆ θεῶν νόμιμα, ἃ οὐδεὶς οἶδεν ἐξ ὅτου φάνη καὶ ὁ τρίτος τέλος σπεύδων πανταχοῦ, ὅπως εἰς πάντας κηρύξῃ τὸν ἀληθινὸν Θεόν.

Ἐὰν ἡ βούλησις αὐτῶν δὲν ἦτο τόσον πολὺ ἰσχυρά, δὲν θὰ ἐτόλμων νὰ πράξωσιν, ὅ,τι ἔπραξαν. Ἡ *πραξις αὐτῶν ἄρ'* εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς *μεγάλης βουλήσεως*, ἣν οὗτοι εἶχον. Ἡ μεγάλη λοιπὸν βούλησις δὲν ἀρέσκει ἡμῖν μόνον καθ' ἑαυτήν, ἀλλὰ καὶ ἐπαυξίνει τὴν ἠθικὴν ἀξίαν τοῦ Σωκράτους, τῆς Ἀντιγόνης καὶ τοῦ Παύλου καὶ ἀπὸ ἄλλης ἐπόψεως.

Κατὰ ταῦτα, ἡ μεγάλη βούλησις τιθεμένη μὲν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ κακοῦ, πολλαπλασιάζει τὴν ἠθικὴν ἀπαξίαν, τιθεμένη δ' εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ ἀγαθοῦ πολλαπλασιάζει τὴν ἠθικὴν ἀξίαν τοῦ ἀτόμου. Δυνάμεθα λοιπὸν ἐν ἐκείνῃ μὲν τῇ περιπτώσει νὰ χαρακτηρίσωμεν τὴν μεγάλην βούλησιν ὡς *πολλαπλασιαστὴν τῆς ἠθικῆς ἀπαξίας*, ἐν ταύτῃ δ' ὡς *πολλαπλασιαστὴν τῆς ἠθικῆς ἀξίας*.

Ὡστε, ὅταν τις λαμβάνῃ πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν καθόλου ἠθικὴν ἀξίαν ἀτόμου τινός, τότε μόνον εἶναι πολῦτιμον τὸ μέγεθος τῆς βουλήσεως, ὅταν αὕτη ἐπιδιώκῃ ἀγαθοὺς σκοποὺς.

3. Η ΙΔΕΑ ΤΗΣ ΕΥΜΕΝΕΙΑΣ

α.) Παραδείγματα.

1. Πλούσιός τις γνωρίζει τὴν ἐπιθυμίαν, ἣν ἔχει πτωχὸς νέος νὰ συνεχίσῃ καὶ ἀποπερατώσῃ τὰς σπουδὰς του, καὶ ἐπιθυμεῖ, ὅπως οὔτως ἐπιτύχῃ τοῦ σκοποῦμένου. Πᾶν εὐχάριστον ἀποτέλεσμα τῶν ἐξετάσεων τοῦ πτωχοῦ νέου πληροῖ καὶ τὸν πλούσιον χαρᾶς, πᾶν δὲ δυσάρεστον λύπης καὶ φροντίδων. Συνεισφέρει καὶ χρήματα πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ νέου καὶ χαίρει χαρὰν μεγάλην, ὅταν ὁ ἐπιδιωκόμενος σκοπὸς ἐπιτευχθῇ. Διατί δὲ πράττει πάντα ταῦτα ὁ πλούσιος; Οὐχὶ βεβαίως, διότι περιμένει ἰδιὸν τι κέρδος, ἀτομικὴν τινα ὠφέλειαν· καὶ, εἰὰν τοῦτο συμβῇ, εἰὰν π. χ. ὁ πλούσιος διακηρυχθῇ μεγάλθυμος εὐεργέτης, τοῦτο εἶναι τελείως ἀδιάφορον διὰ τὴν διάθεσιν αὐτοῦ· ἡ διάθεσις αὕτη θὰ ὑπῆρχε, καὶ εἰὰν μὴ ἐπῆρχετο ἡ ὠφέλεια αὕτη, μάλιστα δὲ καὶ βλάβη τις εἰὰν προέκειτο νὰ προκύψῃ, ἡ ἰδέα π. χ. ὅτι οὗτος εὐεργετεῖ ἐκ φιλοδοξίας ἢ κερδοσκοπίας.

Ἐν τῷ παραδείγματι τούτῳ συναντῶμεν δύο βουλήσεις, τὴν τοῦ πτωχοῦ σπουδαστοῦ καὶ τὴν τοῦ πλουσίου. Ἡ βούλησις τοῦ πτωχοῦ σπουδαστοῦ κατευθύνεται εἰς τὴν ἀπόκτησιν διπλώματος καὶ ἡ τοῦ πλουσίου συμφωνεῖ πρὸς ταύτην· θέτει ἄρα ὁ πλούσιος ἑαυτὸν εἰς *συμφωνίαν πρὸς τὴν βούλησιν τοῦ πτωχοῦ σπουδαστοῦ*, παρέχων αὐτῷ τὰ μέσα, ὅπως σπουδάσῃ, καὶ μάλιστα πράττει τοῦτο *χωρὶς νὰ σκέπτηται ἕτερόν τι, δόξαν, ἀνταπόδοσιν κ.λ.* Ἡ βούλησις τοῦ πλουσίου ἀφοσιούται ἄνευ ἰδιοτελείας εἰς τὴν βούλησιν τοῦ πτωχοῦ

σπουδαστοῦ. Ὁ πλούσιος δεικνύει εὐμένειαν ἢ ἀγάπην πρὸς τὸν πτωχόν. Τὴν διάθεσιν ταύτην χαρακτηρίζει ἡ συνείδησις ἡμῶν ὡς ἠθικῶς ἀγαθὴν.

2. Ὁμοιον παρατηροῦμεν παρὰ τῷ *Pestalozzi*. Πόσον οὗτος ἐφρόντιζε περὶ τῶν ἀπορφανισθέντων μικρῶν παιδῶν εἶναι τοῖς πᾶσι γνωστόν. Ὅπως λέγει περὶ αὐτοῦ ὁ *Karl Schmidt* ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τῆς Παιδαγωγικῆς οὐδεμία θυσιᾶ ἦτο δι' αὐτὸν πολὺ μεγάλη, ὅπως βοηθήσῃ τοὺς ἀμηχανοῦντας καὶ καταπιεζομένους, διότι οὐδέποτε ἐπεζητήσῃ τὴν ἰδίαν ὠφέλειαν. Πολλάκις διενέμετο μετὰ τῶν πτωχῶν τὴν τελευταίαν αὐτοῦ δραχμὴν, ἔδωκε μάλιστα εἰς ἐπαίτην τὰς ἀργυρᾶς τῶν ὑποδημάτων πόρπας, καὶ ἔδωσε ταῦτα κατόπιν διὰ τεμαχίου ἀγύρου· ἔσπευσε πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Πρωσσίας εἰς *Neuchatel*, ὅπως προσελκύσῃ αὐτὸν εἰς τὰς ἰδέας του, ἂν καὶ ἦτο ἀσθενὴς καὶ πολλάκις καθ' ὁδὸν ἐλιποθύμει· ἦτο ἐν ὀλίγοις, ὅπως λέγεται ἐπὶ τῆς ἐπιτυμβίου πλακῶς του, «τὸ πᾶν διὰ τοὺς ἄλλους, δι' ἑαυτὸν οὐδέν».

Καὶ ἐνταῦθα παρατηροῦμεν ὅτι ὁ *Pestalozzi* θέτει τὴν βούλησιν αὐτοῦ εἰς συμφωνίαν πρὸς τὴν βούλησιν τῶν πτωχῶν καὶ καταδυναστευομένων καὶ μάλιστα χωρὶς νάποβλέπη εἰς ἴδιον κέρδος οὔτ' ἀμέσως οὔτ' ἐμμέσως. Καὶ ὁ *Pestalozzi* ἄρα δεικνύει εὐμένειαν ἢ ἀγάπην, τὴν δὲ διάθεσιν αὐτοῦ χαρακτηρίζει ἡ συνείδησις ἡμῶν ὡς ἠθικῶς ἀγαθὴν.

3. Ὅπως διάφορος σχέσις βουλήσεων παρουσιάζεται ἐν τῷδε τῷ παραδείγματι: Μαθητὴς τις γνωρίζει ὅτι ἄλλος μαθητὴς πᾶσαν καταβάλλει προσπάθειαν, ὅπως ἀποκτήσῃ τὴν εὐνοίαν τοῦ Διδασκάλου, τοῦτο δ' ὅμως προκαλεῖ τὸν φθόνον αὐτοῦ. Πᾶσα ἐπιτυχὴς ἀπάντησις τοῦ συμμαθητοῦ διεγείρει παρ' αὐτῷ ζηλοτυπίαν, πᾶσα δ' ἀτυχὴς χαράν. Προσπαθεῖ νὰ παραπείσῃ αὐτὸν εἰς ἀμέλειαν, παρέχει αὐτῷ ἐσφαλμένας πληροφορίας καὶ χαίρει ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον, ἐφ' ὅσον βλέπει αὐξανομένην τὴν πρὸς τὸν ἄλλον δυσαρέσκειαν τοῦ Διδασκάλου.

Ἡ βούλησις τοῦ ἐνὸς μαθητοῦ στρέφεται πρὸς τὴν ἀπόκτησιν τῆς εὐνοίας τοῦ Διδασκάλου, ἣν οὗτος θεωρεῖ ἀγαθόν τι. Τοῦναντίον ἡ βούλησις τοῦ ἄλλου μαθητοῦ ἔρχεται εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὴν τοῦ πρώτου καὶ προσπαθεῖ νὰ στερῆσῃ αὐτὴν τούτου, ὅπερ ἐπιδιώκει. Ἡ βούλησις ὅρ' αὐτοῦ ἔρχεται εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὴν τοῦ ἄλλου, καὶ μάλιστα ἄνευ ἰδιοτελείας, διότι ἐκ τῆς πρὸς τὸν συμμαθητὴν δυσαρεσκείας τοῦ Διδασκάλου οὗτος οὐδεμίαν ὠφέλειαν θὰ καρπωθῇ. Ὁ μαθητὴς οὗτος δεικνύει *δυσμένειαν* πρὸς τὸν συμμαθητὴν, καὶ διὸ τοῦτο ἡ συνείδησις ἡμῶν ψέγει αὐτὸν καὶ διὰ τὸν φθόνον καὶ διὰ τὴν χαιρεκακίαν.

β'.) Γενίκευσις.

1. Ἐν τοῖς ἀνωτέρω παραδείγμασιν εἶδομεν δύο σχέσεις βουλήσεων, τὴν μὲν ἀρέσκουσαν, τὴν δ' ἀπαρέσκουσαν. Ἐν ταῖς δυοῖς πρώταις περιπτώσεσι βούλησις τις παρεδίδοτο ἄνευ ἰδιοτελείας εἰς ἄλλην. Τὴν σχέσιν ταύτην ὠνομίσαμεν *εὐμένειαν* καὶ ἐπηγέσαμεν. Τὸ ἄλλο παράδειγμα ἔδειξεν ἡμῖν βούλησιν, ἣτις ἄνευ λόγου ἀπέκρουεν ἄλλην, εἴτε ὅπως προξενήσῃ αὐτῇ κακὸν εἴτε ὅπως στερήσῃ αὐτὴν ἀγαθοῦ τινος. Τὴν σχέσιν ταύτην τῶν βουλήσεων ἐχαρακτηρίσαμεν ὡς *δυσμένειαν* παρουσιαζομένην ὅτε μὲν ὡς *φθόνον*, ὅτε δ' ὡς *χαιρεκακίαν*. Ἀμφότερα δὲ ταῦτ' ἐχαρακτηρίσαμεν ὡς ἀπορριπτέα ψέξαντες ἐν ἀμφοτέραις ταῖς περιπτώσεσι τὴν βούλησιν ταύτην.

Κατὰ ταῦτα δυνάμεθα γενικῶς νὰ εἴπωμεν :

Ἡ ἄνευ ἰδιοτελείας ἀφοσίωσις βουλήσεώς τινος εἰς ἄλλην ἀρέσκει ἡμῖν· εἶναι ἠθικῶς ἀγαθὴ.

Ἡ ἄνευ ἰδιοτελείας ἀπόκρουσις βουλήσεώς τινος ὑπ' ἄλλης ἀπαρέσκει ἡμῖν· εἶναι ἠθικῶς ἀπορριπτέα. Καὶ συντομώτερον : Ἡ εὐμένεια εἶναι ἀγαθὴ, ἡ δυσμένεια (φθόνος, χαιρεκακία) εἶναι κακὴ.

2. Φυσικὸν ἐπακολούθημα τοῦτου εἶναι ὅτι ἐπιβάλλεται εἰς πᾶντ' ἀνθρώπον νὰ φοσιῶται ἀνιδιοτελῶς εἰς τὸν πλησίον αὐτοῦ, νὰ σκῆ καθαράν πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπην, ὅπως καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἀπαιτεῖ. Ἡ εὐμένεια ἄρ' ἀποτελεῖ ὑπόδειγμα ἢ ἠθικὴν ἰδέαν διὰ τὴν συμπεριφορὰν ἡμῶν. Ἡ ἰδέα δ' αὕτη δύναται νὰ ὀρισθῇ ὡς ἑξῆς :

Ἰδέα τῆς εὐμενείας εἶναι ἡ ἄνευ ἰδιοτελείας ἢ συμφέροντος ἀφοσίωσις βουλήσεώς τινος εἰς ἄλλην βούλησιν.

Ἐὰν δ' ἔχωμεν πρὸ ὀφθαλμῶν τὰνωτέρω παραδείγματα, δυνάμεθα σαφέστερόν πως νὰ ἐκφρασθῶμεν λέγοντες : *Ἡ ἰδέα τῆς εὐμενείας ἔγκειται ἐν τούτῳ, ὅτι ὁ Α. θέλει, ὅπως ὁ Β. ἀποφύγῃ τοῦτο, ὅπερ κακὸν αὐτῷ φαίνεται, καὶ ἐπιτύχῃ τούτου, ὅπερ ἀγαθὸν νομίζει.*

3. Διὰ τούτων δ' ὅμως δὲν ἐννοοῦμεν, ὅτι πρέπει νὰ ὑποχωρῶμεν εἰς πᾶσαν, καὶ τὴν ἀνοητοτάτην, ἐπιθυμίαν τοῦ πλησίον ἡμῶν. Τότε μόνον πρέπει νὰ συμβάλῃ τούτο, ὅταν ἡ ἐκπλήρωσις τῆς ἐπιθυμίας ταύτης ἄγῃ εἰς τὴν πραγματικὴν εὐημερίαν τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος ἀτόμου. Οὕτω π. χ. ὀφείλομεν πολλάκις νὰ ρηθῶμεθα εἰς παῖδας τὴν ἐκπλήρωσιν σφοδρῶν ἐπιθυμιῶν πολλάκις μάλιστα καὶ νὰ τιμωρῶμεν αὐτούς, νὰ ἐπιφέρωμεν ἕρ' αὐτοῖς κακόν τι, ὅπως δυνηθῶμεν νὰ διαπαιδαγωγήσωμεν αὐτούς καταλλήλως καὶ μορφώσωμεν ἐξ αὐτῶν ἀγαθοὺς ἀνθρώπους. Καὶ ἐνηλίκους δὲ πολλάκις ζητοῦμεν νὰ ποτρώσωμεν τῶν ἀποκράσεων καὶ προθέσεων αὐτῶν, ὅταν π. χ. βλέπωμεν ὅτι οὗτοι

διανοοῦνται κακόν τι. Παρὰ τὴν ἀντίθεσιν δ' ὅμως καὶ ἐν τῇ περι-
πτώσει ταύτῃ δεικνύομεν εὐμενείαν, διότι ἔχομεν πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν
εὐημερίαν τῶν ἄλλων, ἂν μὴ τὴν παροῦσαν, πάντως τὴν μέλλουσαν.
Διὰ τοῦτο δύναται τις νὰ εἶναι βέβαιος ὅτι οὗτοι θὰ ἐπιδοκιμάσωσιν
ἐν τῷ μέλλοντι τὴν συμπεριφορὰν ἡμῶν, τότε δὲ συμφωνοῦσιν αἱ δύο
βουλήσεις, ὅπως ἀπαιτεῖ ἡ ἰδέα τῆς εὐμενείας. Τὴν μορφήν ταύτην
τῆς εὐμενείας χαρακτηρίζομεν ὡς *παιδαγωγοῦσαν* μὲν ἀγάπην, ἐφ'
ὅσον ἀναφέρεται εἰς παῖδας, ὡς *ἐξυποῦσαν* δ' ἐφ' ὅσον ἀναφέρεται
εἰς ἐνηλίκους.

4. Η ΙΔΕΑ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

α'.) Παραδείγματα.

1. Ἐν τινι διηγήματι γίνεται λόγος περὶ δύο παιδῶν, οἵτινες εὔρον
καθ' ὁδὸν κάρυον, ὅπερ ἠθέλην ἑκάτερος ὄλον. Ὁ μὲν ἰσχυρίζετο,
ὅτι αὐτὸς εἶδε τὸ κάρυον πρῶτος, ὁ δ' ὅτι αὐτὸς τὸ ἔλαβεν ἐκ τοῦ
ἐδάφους καὶ διὰ τοῦτο εἰς αὐτὸν ἀνήκεν.

Καὶ ἐνταῦθα συναντῶμεν δύο βουλήσεις, τὴν τοῦ παιδὸς Α καὶ
τὴν τοῦ Β. Ἀμφότεραι αἱ βουλήσεις αὗται εἶναι ἐστραμμέναι πρὸς
τὸ κάρυον, ἴτοι πρὸς τὸ αὐτὸ ἀντικείμενον, καὶ ἑκατέρα πειρᾶται νὰ
κερδήσῃ αὐτὸ ὄλον δι' ἑαυτήν. Τὴν σχέσιν ταύτην τῶν βουλήσεων,
ἣτις ἀπαρέσκει ἡμῖν, χαρακτηρίζομεν ὡς *ἔριδα*.

2. Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἐρίζουσιν ὁ Αἴας καὶ ὁ Ὀδυσσεύς.
Ἐκάτερος τῶν ἡρώων τούτων ἔλεγεν ἑαυτὸν ὡς τὸν μόνον σωτήρα
τοῦ Ἀχιλλέως, διὰ τοῦτο δ' ἠθέλε μόνος νὰ λάβῃ τὰ ὄπλα αὐτοῦ.

Καὶ ἐν τῷ παραδείγματι τούτῳ δύο βουλήσεις στρέφονται πρὸς τὸ
αὐτὸ ἀντικείμενον, καὶ διὲ κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε ἑκατέρα θέλει
νὰ λάβῃ τὸ ἀντικείμενον δι' ἑαυτήν καὶ μόνην. *Καὶ ταύτην τὴν
ἔριδα ψέγει ἡ συνείδησις ἡμῶν.*

β'.) Γενίκευσις.

1. Τὸ κοινὸν ἐν ταῖς ἀνωτέρω περιπτώσεσιν εἶναι τοῦτο, ὅτι δύο
βουλήσεις συναντῶνται ἐν ἐνὶ ἀντικειμένῳ καὶ ἑκατέρα πειρᾶται
νὰ γένηται μόνη αὐτῇ κυρία τούτου. Αἱ βουλήσεις ἐρίζουσι πρὸς
ἀλλήλας καὶ διὰ τοῦτο ἀπαρέσκουσιν ἡμῖν.

Ἀπαρέσκει ἡμῖν ἄρα, ὅταν δύο βουλήσεις κατευθύνωνται πρὸς
τὸ αὐτὸ ἀντικείμενον καὶ ἑκατέρα ζητῇ νὰ λάβῃ τοῦτο δι' ἑαυτήν
καὶ μόνην. Συντομώτερον : ἡ ἔρις ἀπαρέσκει ἡμῖν.

2. Πρὸς ἀποφυγὴν παρεξηγήσεων εἶναι ἀνάγκη νὰ τονίσωμεν ὅτι